

MORGENBLADETS KRØNIKK

26 JUNI 1945

N.S.-medlemmers ansvarlighet ut fra rettspsykiatriske synspunkter.

Skal der ved straffeutmålingen ikke tas hensyn til motivene?

Av Professor dr. med. Gabriel Langfeldt.

I den pågående diskusjon om den straff som bør ramme NS medlemmene synes det å være en tilbøyelighet til å overse visse sider ved vår humane strafferettspleie. Selv i biskop Berggravs tankevekkende og utførlige betraktninger (i første hefte av Kirke og Kultur 1945) savner jeg den fornødne forståelse av at de formildende omstendigheter som den vanlige forbryter nyter godt av i henhold til en rekke paragrafer i vår straffelov også bør komme NS forbryterne til gode så snart betingelsene herfor er til stede. Biskop Berggrav skriver: «Inn under grunndommen må hver og en komme som har stått som medlem av NS. Det kan ingen unntagelser være. Alle sammensvergelses deltakere er under samme ansvar.»

Grunndommen, som således skulle ramme alle medlemmer av NS, skal i henhold til norsk straffelov ved kongelig forordning av 27. januar 1942 bestå i tap av almen tillit. Dette tap av almen tillit innebærer en rekke konsekvenser bl. a. tap av offentlig tjeneste, rett til å utøve autorisert næring, tap av adgang til å oppnå stillinger i samfunnet og m. m.

Forklaringen til at Berggrav mener alle bør behandles ens i nevnte henseende finner vi i hans syn på motivenes betydning for medansvaret i NS-handlinger. «Å peke på motiver som skulle kunne fritta for medansvar i NS-handlinger, motiver som skulle bety noe foran dommen, synes derfor å være vanskelig. Det er etter dommen at motivene, særlig når de får utslag i ny handling, kan komme til å spille rolle.»

Og i hans utredning om ansvaret heter det:

«Det går ikke an da å si at med min lille forstand kunne jeg ikke se rettene enn at fienden hadde rett... «Bare erklærte åndssvake kan bli hørt med at de ikke forstod.»

Hvis disse synspunkter skulle bli lagt til grunn for den straffrettslige praksis vilde det bety et betydelig tilbakeskritt i kulturell henseende. Det vilde bety at man straffer forbrytelsen uten hensyn til forbryteren, utøveren, mens bestrebelsene innenfor den humane strafferettspleie stadig har gått i retning av først og fremst å avgjøre om utøveren er straffrettslig ansvarlig, og ikke som av Berggrav antatt at det kun er «erklærte åndssvake» som

ikke er fullt ansvarlige, vår straffelov omhandler en rekke sjelelige særtilstande hos personer som på grunn av slike tilstande ansees for mer eller mindre uegnet for straffrettslig forfølgning, og for hvilke der da er truffet særegne bestemmelser, hvorved straffen helt kan bortfalle og såkalt «viktig» kan tre istedet. En sak for seg er det at der kan ha foreligget motiver for å melde seg inn i N.S., som så langt fra å burde medføre tap av almen tillit bør belønnes med sådan. Jeg tenker da nærmest på dem som bevislig har stått i partiet for å drive spionasje. At motivet her må være avgjørende for bedømmelsen sier seg selv.

Biskop Berggrav mener at der er ingen unnskyldning for dem som meldte seg inn i eller ble stående som medlemmer av N.S. «Det gjalt ikke her innviklede juridiske spørsmål. Det gjalt norske borgerskaps A.B.C.» — Det er sikkert nok at for alle der hadde nogenlunde normal intelligens og som hadde sine instinkter i orden, ble reaksjonen så å si rent automatisk. Men hvordan forholdt det seg egentlig med intelligens og instinkter hos mange av dem som inntok ledende stillinger innen N.S. eller sluttet opp om dem? Har vi ikke alle sammen kjennskap til N.S. medlemmer om hvem vi på forhånd var klar over at det var noe veien med deres personlighet? Er det ikke her hele problemet ligger begravet — at det er psykopatene med deres abnorme drifts- og følelsesliv, deres mangel på evne til å vurdere riktig det som appellerer til de høyeste verdier hos oss, at det er disse individer som i første rekke har ansvar for verdenskatastrofen?

Mange av disse psykopater var dertil strebere, maktsyke og de inntok gjerne de ledende stillinger, forutsatt at intelligensen ikke frambød den store brist. Behandlingen av disse forbrytere — lederne — er et kapittel for seg som jeg ikke skal komme inn på i denne forbindelse. Men om dem fylket seg en rekke lett påvirkelige, ofte fryktomme og svakelige individer — de delule, lettere åndsvakes rekker. Jeg vet ikke om den historie som i krigens første åre sirkulerte i enkelte illegale aviser var sann eller kun utslag av humor. Men den kunne være sann og meget karakteristisk for det menneskemateriale som rekrutterte hirden. Historien gikk ut på at en dag da et hirdkompani marsjerte oppover Karl Johan, strammet en flerhet av guttene seg voldsomt opp og hilste på en litt eldre dame som var stanget opp og betraktet dem. En herre spurte henne om hun kjente alle disse guttene. «Ja, de fleste av dem», svarte hun, «jeg har vært lærerinne på særskolen». — Forleden hadde jeg anledning til å inspirere en større gruppe frontkjemper, som var internert i Ila fengsel. Det var som å skue inn i en gruppe av fertidsmennesker, deres skumle blikk og ofte misformede ansikter og dysplastiske kroppstyper minnet om Lombrosos «forbrytermenneske». Vi psykiatere har da også under krigen stiftet bekjentskap med tallrike representanter for den psykisk mindreverdige del av N.S. medlemmene, og vi har derfor ikke bare rett, men plikt til å la vårt syn på deres straffrettslige ansvarlighet komme til offentlig kjennskap.

Det er innlysende at normalitet begrepet, når det gjelder ansvarlighet (respekt tilregnelighet) må være temmelig bredt. Lettere for mer av åndssvakhet (for eksempel sinkere), lettere psykopati-former og enkeltstående abnormiteter kan selvsagt ikke danne bevis for noen særegen strafferettslig behandling. Anderledes når det gjelder de individer som i rettspsykiatrisk forstand må antas å lide av mange fullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner. (Straffelovens § 39. Enhver som har eksaminert et individ med en intelligenskvotient for eksempel ca. 75 (svarende til en intelligensalder på 12 år), vil være klar over at han med hensyn til strafferettslig ansvar i alminnelighet bør innta en ganske annen stilling enn hans normalt utviklede medbrødre. Ofte har han meldt seg inn i partiet fordi en kamerat hadde gjort det, uten en gang å ha ringe ste tanke på konsekvensen av sine handlinger. Sammen med den svekkede intelligens går regelmessig en reduksjon av det etiske nivået, dermed også mangel på innsikt i det nasjonalt forrederiske i handlingen. Følelseslivet er hos disse individer regelmessig, så avstumpet at det er helt bortkastet å snakke om å vise fedrelandssinn og å opptre som det sømmer seg en normal mann. Disse individer med en svekkelse av intelligens, følelsesviljeliv er uegnet for straff og derfor bestemmer straffelovens § 39 at hos slike individer som lider av mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner kan sikring i stedet for straff. Forutsetning er imidlertid at der hos disse svekkede individer er «fare for gjent-

107875

Sinnsløshet og uansett av straffbare handlinger. Forbrytere som antas å lide av de nevnte sjelelige mangler, må for de dømmes være undersøkt av to psykiatriske sakkyndige, som uttaler seg om de nevnte betingelser for sikring er tilstede. I dette spørsmål bringer straffesakene mot landsvikerne inn et nytt moment, som tilsynelatende kunne bringe litt vanskeligheter med hensyn til deres strafferettslige behandling. For en del av de aktive N.S. medlemmer, særlig frontkjempere og hird er saken for såvidt grei som de ofte er kriminelle personer, der liden av varig svekkede sjelsevner og hos hvem gjentagelse av straffbare handlinger kan befryktes. Med sistnevnte terminus, menes nemlig ikke at der absolutt skal være fare for at de gjentar samme handling, som de er sikret for, men at der er fare for gjentagelse av visse straffbare handlinger overhodet (for eks. tyveri). Disse individer vil i følge den provisoriske anordning av 15. desember 1944 (Landssvikanordningen) kunne pådømmes etter den borgerlige straffelovs bestemmelser og dermed har man sikkerhet for at også de vil bli dømt under henholdsvis til de formildende omstendigheter, som deres svekkede sjelsevner medfører. At så skjer har selvsagt intet med mildhet eller bløtaktighet å gjøre, det er en konsekvens av de store framskritt som

var humane strafferett har gjort i de siste deennier, men også generalpreventive hensyn i det de skyldige vil kunne sikres så lenge det ansees nødvendig. Derimot vil vel neppe — og bør ikke — dødsstraff komme på tale i disse tilfelle, like så lite som når der foreligger sinnssykdom.

Vanskeligere blir spørsmålet om den strafferettslige behandling av den relativt store gruppe av helt passive N.S. medlemmer som må antas å være blitt medlem av partiet, nærmest av uaktsomhet, hva der igjen må tilskrives varig svekkelse eller mangelfullt utviklede sjelsevner. Det dreier seg om tidligere ikke kriminelle individer, som på grunn av små åndsevner eller psykopati er lett påvirkelige, og som ikke har den fornødne etiske utvikling til at å skjønne det moralskt forkastelige i å slutte opp om forrederpartiet. Jeg har under okkupasjonen hatt tallrike samtaler med slike individer, og jeg kan forsikre at der som regel på grunn av den sjelelige svakhet overhodet ikke har vært noe klart motiv for deres innmeldelse i partiet. Denne handling har ihvertfall i de fleste av disse tilfelle vært en direkte følge av deres sjelelige defekt og det er innlysende at de da ikke bør dømmes etter samme regler som deres sjelelige normalt utviklede åndsfrønder. Det ville være

urettferdig om disse individer skulle få i samme grunnodom — tap av almen tillid — som alle normale N.S. medlemmer. La oss som eksempel ta en intellektuell mindrevdig person, som på grunn av svake evner og andre defekter i sitt folles- og viljesliv av en kamerat har latt seg forlede til å melde seg inn i partiet. Han er lokomotivpusser og som sådan offentlig tjenestemann, tjener såpass at han kan forsørge hustru og to barn. Denne mann, som selvsagt ikke er «erklært åndssvak» (Berggravs eneste kategori for frifinnelse) skulle da ifølge Berggravs mening tape almen tillid og bl. a. miste sin stilling, hvilket vel igjen ville medføre at familien ville komme på forsorgen. Med den slags tilfelle har vi psykiatere stiftet tallrike bekjentskaper, og de må hvis vår alminnelige humane strafferett skal legges til grunn, bli gjenstand for en egnet strafferettslig behandling. Her er imidlertid den vanskelighet at der i disse tilfelle ikke kan sies å være fare for gjentagelse av straffbare handlinger — de kan derfor ikke dømmes etter straffelovens § 39 i likhet med de kriminelle frontkjempere og hirdmedlemmer. Deres innmeldelse i partiet er nemlig deres eneste forbrytelse, og da samme situasjon vel neppe kan antas å innrette påny, er der ikke grunnlag for sikring etter nevnte paragraf. Det ville også være vanskelig å finne en passende form for sikring for disse tilfelle. Da de dessuten, som nevnt, ikke i noen henseende forøvrig er farlige, har sikring i disse tilfelle ingen generalpreventive formål.

Landsvikanordningen av 15. de-

ember 1944 inneholder ingen bestemmelser om den strafferettslige behandling av de individer som 9. april 1940 eller senere var sinnssyke, bevisstlose eller som led av varig svekkede eller mangelfullt utviklede sjelsevner. Forutsetningen er formentlig, at disse tilfelle ikke skal behandles etter nevnte anordning, men etter den borgerlige straffelovs bestemmelser. Dette er vel og bra nok, når det gjelder de to første kategorier — sinnssykdom og bevisstløshet — men vår alminnelige borgerlige straffelov er ikke egnet som grunnlag for behandling av de mange N.S. medlemmer, hos hvem der nok er mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner, men hvor der på grunn av den særegne situasjonsbestemte forbrytelse ikke kan sies å være fare for gjentagelse av straffbare handlinger.

Landsvikanordningen inneholder imidlertid så vidt jeg kan skjønne bestemmelser som gjør det mulig for retten å ta de nødvendige hensyn til de formildende omstendigheter som det jo må sies å være at vedkommende er sjelelig svekket uten å være «erklært åndssvak» [Berggravs uttrykk] eller sinnssyk. For det første heter det i anordningens § 2 bl. a.: «På den som har handlet av uaktsomhet får bestemmelsene i denne paragraf bare anvendelse når den uaktsomme handling kan straffes etter straffelovens kapittel 8 eller 9 etter krigsartiklene i den militære straffelov.»

Passive medlemmer av NS som lider av varig svekkede sjelsevner eller mangelfullt utviklede sjelsevner har utvilsomt — i enkelte tilfelle — handlet av uaktsomhet idet de har stått så lavt at de til tross

for et utbredte kjennskap til folkets holdning mot Nasjonal Samling ikke har hatt innsikt i den straffbare handlingens gjerningsinnhold. Uaktsomhet er imidlertid et meget vanskelig juridisk begrep og vil ikke i likhet med utilregnelighetsbegrepet kunne erstattes med medisinskbiologisk beskrivelser av de tilstande som inngår herunder. En sakkyndig psykiatrisk undersøkelse vil dog i de enkelte tilfelle kunne belyse spørsmålet for retten. —

Videre nevner jeg at § 3 i landsvikanordningen inneholder bestemmelse om at «under særdeles formildende omstendigheter kan straffen fastsettes til boter alene eller til begrenset rettighetstap alene.» I samme paragraf heter det også at «For uaktsomme overtredelser, jfr. § 2, siste ledd, skal ikke idømmes fengsel eller tvangsarbeid for lengre tid enn 6 måneder. Tiltastap og oppholdsforbud skal ikke anvendes.»

Leseren vil av disse citater forhåpentlig få forståelsen av at de i begynnelsen av denne artikkel gjengitte uttalelser av biskop Berggrav om anvendelse av «grunndommen» [tiltastapet] er til dels sterkt misvisende og egnet til å vekke unødige bekymring bl. a. hos pårørende til sjelelig svake individer som har krav på en særegen behandling. Jeg nevner endelig at § 5 omtaler at retten kan sette straffen ned under det lavmål som er fastsat i § 3 [tap av almen tillid m. m.] når handlingen [innmeldelse i N. S.] er foretatt under tvang. Da sjelelig svekkede individer oftere enn andre vil kunne gi etter for tvang er dette også en bestemmelse som har interesse i forbindelse med det emne vi behandler.

Det skulle i henhold til foranstående være adgang til også etter landsvikanordningen å ta hensyn til visse formildende omstendigheter, således at det blir forbryteren og ikke forbrytelsen som blir dømt. Det ville i motsatt fall, som nevnt, vært et brudd på den humane strafferettspleie som omsider har kjempet seg fram.

Det i denne artikkel forfektede standpunkt at de sjelelig svake individer bør ha en særegen strafferettslig behandling også når det gjelder grunndommen over NS, grunner seg bl. a. — i siste instans — på det synspunkt at motivene for en handling må være avgjørende for straffutmålingen også når det gjelder denne straff. Det er uten videre innlysende at de individer som med fullt overlegg og for eksempel ut fra egoistisk begjær om å få overta makten har gått fienden til hån må få strengere straffer enn de som uten å ha noe klart motiv, uten nærmere motivering (for seg selv eller andre) har sluttet opp om bevegelsen. De førstnevnte vil derfor også bli idømt særstraffer. Når straffeloven setter de mangelfullt utviklede og sjelelig svekkede i en særstilling er det utvilsomt også fordi disse sjelden har rasjonelle motiver for sine handlinger. Handlingene hos disse individer er i alminnelighet foretatt uten overlegning eller forutseenhet, men er en umiddelbar følge av deres holdnings- og viljesløshet og svakt utviklede følelsesliv og dermed sammenhengende sosiale og nasjonale samhorighet. Det er derfor bare ved en ytterst overfladisk betraktning det kan gjøres gjeldende at det ved domsavgjørel-

KONTORER ØNSKES

Herværende forsikringselskap søker ca. 700—800 kvm. leie, kjøp av eiendom eller eventuelt annet arrangement. Henvendelse til:

H.r.advokatene Lundh, Heyerdahl, Corneliussen og Thomassen, Tollbodgt. 22.

G. Langfeldt 1945